

МИРОСЛАВ МИЋЕВИЋ*
Мегатренд универзитет
Факултет за културу и медије
Београд

УДК 172(324):321.7
Монографска студија
Примљен: 14.08.2012
Одобрен: 19.09.2012

ПРОБЛЕМИ ДРУШТВЕНОГ ИЗБОРА: ДЕЛИБЕРАЦИЈА ИЛИ ГЛАСАЊЕ**

Сажетак: Теорија друштвеног избора показује да постоје озбиљни проблеми везани за процедуру гласања, која се сматра основним механизмом демократије. Агрегација индивидуалних преференција не може да произведе смислен резултат уколико број иницијалних преференција није редукован у процесу делиберације, односно у процесу јавног и рационалног оправдања. С друге стране, процес делиберације ретко резултира консензусом, те се политичко неслагање мора на неки начин разрешити. У овом тексту понуђен је начелни оквир у ком би се делиберативни и агрегативни приступ могли помирити у функционални модел за доношење колективних одлука.

Кључне речи: теорија друштвеног избора, Рајкер, агрегација, делиберација, гласање

Основне одлике делиберативне демократије

Делиберативна демократија се заснива на идеји да легитимно доношење закона мора бити резултат јавне дискусије између слободних и једнаких актера. Према овој концепцији демократије, политичка питања треба да решавају грађани, рационалном и отвореном делиберацијом у циљу доношења заједничке одлуке. Централна тврдња делиберативне демократије је да политичко доношење одлука треба да се дешава

* mmicevic@megatrend.edu.rs

** Текст је настао у оквиру пројекта Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије, бр. 179041: Динамички системи у природи и друштву - филозофски и емпиријски аспекти

у јавном форуму где би слободни и једнаки учесници били у могућности да дају рационалне аргументе у оквиру јавне дискусије о општем добру, која за крајњи циљ има формулисање садржаја будућег закона. У том смислу, делиберација допушта свим грађанима директан приступ процесу доношења јавних закона. (Mansbridge et al., 2010: 65-66)

У скоројој литератури, делиберативна демократија често је супротстављана концепту агрегативне демократије, који наглашава улогу периодичног гласања као средства за избор представника власти, али и као средства ограничења њихове моћи механизмом изгласавања неповерења и потоње смене са власти. За разлику од делиберативне, агрегативна демократија фокус ставља на агрегацију преференција (нпр. изражених заокруживањем једне од понуђених опција на гласачком листићу). Овај приступ проистиче из јаке либералне позиције и њиме се не захтева да личне преференције буду предмет било јавног било приватног процеса оправдања. Тиме улога разума, у смислу аргументованог оправдавања ставова, остаје без значаја за сам процес. Колективне политичке одлуке се потом доносе према одређеном, мада не и универзалном, методу агрегације. Резултат процеса агрегације је обично неки облик већинске одлуке, а тај резултат је обавезујући и, према заступницима ове теорије, легитиман за све грађане.

Делиберативна демократија се често ставља и насупрот процедуралној демократији, као и уставној демократији. Наиме, процедурална демократија фокус ставља на праведност и непристрасност самих процедура као основ за решавање друштвених и политичких конфликта, док уставна демократија наглашава значај одређених уставних права и њихов приоритет у односу на исправност процедура у решавању истих проблема. (Gutmann, Thompson, 1998: 27) Дакле, тамо где се процедуралне теорије демократије позивају на својства процедуре у циљу решавања политичких неслагања, уставне теорије се ослањају на независне уставне принципе, као што је, на пример, принцип једнакости права и слобода.

С друге стране, делиберативна демократија се разликује од ових концепција зато што наглашава вредност јавне делиберације као основа за оправдање колективних одлука. Према овом гледишту, делиберација представља средство за решавање политичких неслагања. Разлике између ових концепција демократије сугеришу да су оне међусобно супротстављене и узајамно искључиве теорије, тако да заступање једне нужно повлачи одбацивање других. (Gutmann, Thompson, 2004: 13) Међутим, оваква категоризација делиберативне, агрегативне, уставне и процедуралне демократије може бити погрешна с обзиром на чињеницу

да ниједна демократија није чисто делиберативна, агрегативна, уставна или процедурална, по природи. Пре би се могло рећи да је демократија један комплексан политички систем који садржи елементе сваког од наведених: делиберација и агрегација као процедуре за доношење одлука, а уставни принципи и процедуралне вредности као основ за регулисање јавног живота грађана.

У овом тексту, предмет расправе ће бити сама процедура доношења одлука, која је централна тачка спора између делиберативне и агрегативне демократије. Ако би гласање представљало једини доступни механизам за доношење политичких одлука, онда би грађани могли да утичу на представнике власти само у смислу њиховог смењивања са власти и постављања њихових замена. Грађанима би недостајала средства која би им омогућила ефективну улогу у обликовању садржаја закона. Ту функцију би имали званичници којима је дата законодавна власт. У суштини, домен директног политичког утицаја грађана би био сведен на избор појединаца који ће вршити власт, а фундаментални принципи и механизми који конституишу основни политички оквир остали би ван домашаја њихове политичке воље. Њихов утицај на основне елементе политичког уређења могао би бити само посредан, путем подршке политичким опцијама које заступају одређена гледишта и принципе, која се у мањој или већој мери подударају са њиховим сопственим уверењима. Међутим, да проблем буде већи, чак и оваква ограничена улога гласања као процедуре не обезбеђује ефективност доношења колективног избора. Да бисмо ово разјаснили, анализираћемо улогу гласања у светлу теорије друштвеног избора.

Гласање и теорија друштвеног избора

Теорија друштвеног избора се бави евалуацијом различитих метода који се користе у процесу „сабирања” индивидуалних преференција који као резултат има колективни избор. Гласање је један такав метод и опширну анализу процеса гласања можемо наћи код Вилеама Рајкера (William Riker), у књизи *Liberalism against populism* (Riker, 1982). Процес гласања је незаменљив елемент демократије, како год да су дефинисани циљеви демократије, из простог разлога што средство за остварење тих циљева мора да подразумева неку врсту грађанске партиципације у власти. Иако партиципација може имати различите форме, историјски, а вероватно и логички, она мора укључивати и гласање. Из тог разлога је

теорија друштвеног избора од великог значаја за теорију демократије. (Riker, 1982: 1)

Теорија друштвеног избора датира још од Кондорсеове (Condorcet) формулације *парадокса гласања*.¹ Имајући овај парадокс у виду, Рајкер тврди да је гласање, ако се разуме као агрегација избора начињених у приватности и на индивидуалним основама од стране сваког грађанина (без процеса јавног и рационалног оправдавања ставова), проблематичан процес који може да има нестабилне или вишесмислене исходе. Исход је *нестабилан* уколико је изражен као редослед преференција за који не важи логичко *правило транзитивности*. Да бисмо објаснили парадокс гласања, конструисаћемо следећи пример: размотримо ситуацију избора која се састоји од алтернатива x , z , y које, у политичком контексту, могу представљати кандидате, на пример. Претпоставимо да су ове алтернативе понуђене групи сачињеној од три индивидуе a , b , c , чије ћемо преференције означити са P . Правило транзитивности каже да ако особа a преферира алтернативу x у односу на y , и y у односу на z , онда та особа мора да преферира x у односу на z . Ако кажемо да $x P_a y$, то значи да особа a преферира x у односу на y , онда ће редослед њених преференција, према правилу транзитивности, моћи да се изрази на следећи начин: ако $x P_a y$ и $y P_a z$, онда $x P_a z$. Особе b и c могу имати другачији редослед преференција у односу на особу a , али правило транзитивности и даље треба да важи. Имали бисмо, рецимо, ситуацију у којој особа b преферира y у односу на z , z у односу на x , и y у односу на x , док би особа c могла да преферира z у односу на x , x у односу на y , и z у односу на y , тако да су и њихове преференције транзитивне. Преференције особе a , b и c се могу изразити на следећи начин:

¹ Овде је потребно објаснити основне појмове теорије друштвеног избора који ће се користити у тексту:

Индивидуалне преференције – алтернативе (или опције) уређене релацијом *преференције* (P); у случају две алтернативе (x, y) можемо рећи $x P y$ што ће значити да је x преферирано у односу на y , сходно томе редослед преференција у овом случају би био $x y$. Претпоставка је да свака рационална особа, процењујући добробит коју јој пружају одређене изборне алтернативе (у економском, политичком или неком другом контексту), може направити индивидуалне преференције у оквиру којих ће све понуђене алтернативе бити уређене релацијом преференције. На пример, у случају три алтернативе x , y , z , могуће је направити индивидуалну преференцију $P_i(x, y, z)$, што би значило да особа i преферира x у односу на y и z , као и y у односу на z .

Избор – резултат „сабирања” или „амалгамације” индивидуалних преференција n особа према неком *правилу сабирања* (нпр. правило просте већине, Кондорсеов метод, Бордин метод и сл.). С обзиром да је реч о сабирању преференција више индивидуа, назива се и *друштвеним избором*.

Особа a : $x P_a y$, $y P_a z$, и $x P_a z$; односно $x y z$.

Особа b : $y P_b z$, $z P_b x$, и $y P_b x$; односно $y z x$.

Особа c : $z P_c x$, $x P_c y$, и $z P_c y$; односно $z x y$.

Ако применимо Кондорсеов метод просте већине на сваки пар алтернатива (x и y , y и z , x и z), доћи ћемо до редоследа који није транзитиван. Ако узмемо у обзир редослед преференција све три особе (a , b , c), увидећемо да је између x и y победник опција x , с обзиром да је преферирана у односу на y од стране особа a и c , док је само особа b она која преферира y у односу на x . Упоредивањем следећег пара, y и z , долазимо до победника – опција y , јер је преферирана у односу на z од стране особа a и b , док је само особа c фаворизовала z у односу на y . Коначно, између x и z , z је победник, јер је то преферирана опција од стране особа b и c , док само особа a бира x у односу на z . Дакле, да резимирамо, бинарним упоређивањем алтернатива x , y , z и употребом правила просте већине у циљу одређења победника, свеукупни колективни редослед преференција није транзитиван зато што је x преферирано у односу на y , y у односу на z , али је z преферирано у односу на x , па имамо случај онога што се у теорији одлучивања назива *цикличним* или *кружним преференцијама*. (Павличих, 2007: 19) С обзиром на овај недостатак транзитивности, ми не можемо да утврдимо колективни избор између три алтернативе, јер у међусобном поређењу увек ће постојати једна која је боља у односу на изабрану. Овај резултат је изенађујућ, јер је један од стандарда конзистенције реченица и кохерентности мисаоног процеса управо транзитивност. За особу која јабуке више воли од крушака, крушке од јагода, а опет јагоде више воли од јабука, можемо рећи да је прилично збуњена.

Следећи проблем на који теорија друштвеног избора указује када говоримо о процесу гласања јесте *проблем вишесмислености* резултата гласања. Да бисмо боље разумели овај проблем, морамо уочити да преференције можемо "сабирати" било употребом неке врсте већинског било позиционог метода. Пример већинског метода је Кондорсеово правило које смо користили у претходном примеру. Као што смо видели, Кондорсеов метод подразумева идентификовање победничког избора упоређивањем сваке опције са сваком у низу бинарних поређења. Према овом правилу, победничка алтернатива је она која побеђује све остале у свим бинарним поређењима или у већини тих поређења. Позициони метод је најбоље представљен Бординим (Borda) правилу које даје коначно рангирање алтернатива на основу претходног додељивања поена свакој од њих. На пример, пет поена се додељује првом избору,

четири поена другом, три поена трећем и тако даље. Бордино правило захтева да гласачи користе исту скалу за додељивање поена за сваки појединачни профил преференција тако да сваки први избор сваког гласача униформно носи рецимо пет поена, други четири, и тако даље. Након овог процеса, поени за сваку алтернативу се сабирају и победнички избор је алтернатива са највише освојених поена.²

Проблем вишесмислености за процес агрегације настаје када уочимо да ова два правила агрегације, Кондорсеово и Бордино правило, дају различите резултате из истог скупа преференција. Дакле, исход је вишесмислен ако, из датог скупа преференција, можемо да добијемо различити резултат, што зависи од тога које правило агрегације користимо. Да бисмо ово разјаснили, размотрићемо хипотетичку ситуацију у којој је пет гласача суочено са пет избора, и њихови профили преференција су следећи:

Редослед преференција	Гласач 1	Гласач 2	Гласач 3	Гласач 4	Гласач 5
5	<i>a</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>b</i>	<i>b</i>
4	<i>d</i>	<i>a</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>
3	<i>b</i>	<i>b</i>	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>c</i>
2	<i>c</i>	<i>e</i>	<i>b</i>	<i>e</i>	<i>a</i>
1	<i>e</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>c</i>	<i>d</i>

Табела 1: Преференције гласача

На основу овог скупа преференција, *a* је Кондорсеов победник зато што побеђује остале алтернативе у процесу бинарног упоређивања у већини случајева, док је *b* Бордин победник, јер има највише поена од свих опција. У Табели 2 можемо видети да је *a* Кондорсеов победник:

	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>
<i>a</i>	---	3	3	3	3
<i>b</i>	2	---	4	3	4
<i>c</i>	2	1	---	2	1
<i>d</i>	2	2	3	---	3
<i>e</i>	2	1	4	2	---

Табела 2: Кондорсеова евалуација

² Рајкер говори и о утилитаристичким методама агрегације, као што су Бенхамов (Bentham) и Нешов (Nash) метод, које сматра неадекватним због немогућности усаглашавања перспектива корисности различитих гласача, које стоје у основи ових метода. У овом тексту ће из истог разлога бити изостављени прикази ових метода.

Ако читамо *Табелу 2* с лева на десно, можемо да увидимо да опција *a* добија *b* три пута с обзиром да је изабрана као боља у односу на *b* од стране гласача *1, 2, и 3* у *Табели 1*. Такође добија опцију *c* три пута с обзиром да је изабрана као боља од *c* од стране гласача *1, 2, и 4*. Иста анализа се може урадити и за бинарне компарације осталих алтернатива. На основу тих анализа можемо утврдити да је опција *a* Кондорсеов победник зато што има већину у односу на друге опције, у смислу да је изабрана од стране три од пет гласача у њеном сучељавању са другим алтернативама.

Пошто смо утврдили да је *a* Кондорсеов победник, потребно је да видимо зашто је опција *b* победничка опција у случају да применимо Бордино правило. Најпре је потребно да саберемо поене који су приписани свакој опцији од стране сваког гласача, па потом треба да упоредимо збирове поена сваке алтернативе како бисмо утврдили која опција има највише поена. На основу рангирања у *Табели 1*, можемо направити нову табелу:

Орсија	Гласач 1	Гласач 2	Гласач 3	Гласач 4	Гласач 5	Тотал
<i>a</i>	5	4	3	3	2	17
<i>b</i>	3	3	2	5	5	18
<i>c</i>	2	1	4	1	3	11
<i>d</i>	4	5	1	4	1	15
<i>e</i>	1	2	5	2	4	14

Табела 3: Бордина евалуација

С обзиром да опција *b* има највише поена, она је Бордин победник. Дакле, чињеница да из истог скупа преференција, приказаног у *Табели 1*, можемо да добијемо два различита исхода доказује да је колективни избор вишесмислен.

Проблем вишесмислености резултата гласања би могао бити решен уколико би се утврдила процедура агрегације која би могла да задовољи неке основне критеријуме непристрасности и конзистентности. Рајкер прави такав тест (Riker, 1982: 99-114), који показује да је сваки од тестираних метода неадекватан.³ Када имамо резултате ових анализа пред собом, можемо се питати који је онда смисао исхода гласања и да ли уопште постоји. Одговор на ово питање даје Ероуова теорема.

³ Рајкер поставља шест услова пред сваки метод: недиференцираност, неутралност, монотоничност, Кондорсеов критеријум, конзистентност и независност од ирелевантних алтернатива. После тестирања се показује да већинске методе не задовољавају услов конзистентности, позициони методи Кондорсеов критеријум, док утилитаристички методи не задовољавају услов независности од ирелевантних алтернатива.

(Arrow, 1963) Ероу формално доказује да било који могући метод амалгамације преференција који задовољава критеријуме рационалности не може да произведе смислени и недиктаторски друштвени избор.⁴

Проблем политичке манипулације

Проблем нестабилности оставља популистичку концепцију демократије отвореном и за могућност политичке манипулације, која подразумева контролисање политичке агенде у циљу произвођења исхода који би ишли у корист манипулаторима. Нестабилност резултата указује на немогућност одређења опште воље у ситуацијама када нека од попућених опција мора бити изабрана. То је ситуација у којој се манипулација јавља као могућност. Постоје две врсте политичких манипулација које се могу јавити без обзира на метод агрегације који се користи. Прва врста подразумева да људи који контролишу агенду аранжирају редослед алтернатива на начин који би обезбедио победу алтернативе коју они највише преферирају. Претпоставимо да постоје четири алтернативе x , y , w , z , и постоје три фракције учесника са следећим профилима преференција:

Фракција 1: $w x y z$

Фракција 2: $x y z w$

Фракција 3: $y z w x$

Претпоставимо сада да Фракција 1 контролише агенду: та фракција би могла једноставном променом свог профила преференција у $x w z y$ да обезбеди победу алтернативе w , која је њихов примарни избор.⁵ На тај начин би Фракција 1 контролом и манипулацијом политичке агенде обезбедила победу своје опције и тиме остварила највећу корист.

Друга врста манипулације која може да се јави као последица проблема нестабилности јесте нешто што се често назива стратешким гласањем. То значи да гласач неће гласати за своје истинске преференције, већ за неку другу алтернативу како би повећао шансе да његове истинске преференције буду на крају изабране као победничке. Претпо-

⁴ За потребе овог текста неће бити неопходно излагати Ероуов поступак, иако Ероува теорема има велику важност за проблеме теорију друштвеног избора. Види у Младеновић (2011).

⁵ Успешност овакве методе може се лако проверити коришћењем агрегативних поступака објашњених у *Табели 1* и *Табели 2*. Детаљан опис процедуре проналажења исправне стратегије може се наћи код Рајкера. (Riker, 1982: 138-140)

ставимо да се Кондорсеово правило користи у ситуацији избор између три алтернативе x , y , z . Уколико би сви искрено гласали, опција x би била победничка. Претпоставимо да Петру опција x није толико блиска, и да је врло близак опцији y , а опет не може да спречи да опција x победи опцију y у бинарном упоређивању. Међутим, Петар може да убеди своје истомишљенике да гласају за опцију z како би спречио победу x у упаривању са z . На тај начин, они би могли да се надају да ће тиме изнудити избор између z и y , при чему би опција y имала више шанси за победу (овде је реч о вишекружном систему у ком се између опција одлучује у независним рундама гласања).

Рајкер и либерална демократија

У светлу проблема које поставља теорија друштвеног избора, Рајкер тврди да либерална концепција демократије може да изађе на крај са овим проблемима, док то није случај са популистичком концепцијом. Разлог лежи у чињеници што унутар ове две концепције демократије процес гласања има различите улоге. У популистичкој демократији, сврха гласања је „сабирање” индивидуалних преференција на такав начин да њихов збир буде нека врста амалгама, који представља колективну вољу која ће потом одређивати садржај закона. Глас је потребан да би се одредила општа воља у погледу закона и друштвених норми. Насупрот томе, у либералној демократији, гласање има функцију смењивања непопуларних јавних званичника и носилаца власти. Примарна функција гласања јесте контрола званичника претњом њиховог смењивања на изборима и ништа више. (Riker, 1982: 11-12) На тај начин је могуће избор свести на две опције, односно, гласач би одговарао на потенцијално питање „Да ли желите да смените особу X са власти”. Свођење избора на две алтернативе је свакако једно од решења проблема, јер у том случају резултат гласања је увек једнозначан и смислен, док се горенаведени проблеми тичу гласачких процедура у којима се бира између три или више опција. (Riker, 1982: 59-60)

Рајкер сматра да је популистичка концепција демократије рањива, имајући у виду тешкоће на које указује теорија друштвеног избора, док је, са друге стране, либерална концепција имуна на те проблеме. Разлог томе лежи у чињеници да је популистичка демократија зависна од идеје опште воље схваћене у русоовском смислу, док то није случај са либералном концепцијом. „Није потребно да гласање произведе јасан, конзистентан, смислен став народне воље. Потребно је само да гласање

произведе одлучујући резултат: да овај званичник или ова партија остаје на власти или бива смењена”. (Riker, 1982: 242) Иако појединци могу да направе јединствени избор у виду свог личног редоследа преференција, који подлеже правилу транзитивности, за колективни редослед њихових преференција неће важити правило транзитивности нити ће довести до јасног и дефинитивног избора, што доказује Ероуова теорема. Уколико би транзитивност била наметнута колективном избору на тај начин да је x изабрано пре y , и y пре z , онда следи да x мора бити преферирано у односу на z , тада бисмо имали преференције једног појединца, наиме особе a , која би стога имала приоритет у односу на остале појединце, особе b и c (као у Табели 1).⁶ За овакав поступак не постоји никакво демократско оправдање, јер би то била ситуација у којој преференције одређеног појединца надилазе преференције осталих, а то би значило да је реч о неједнаком третману и нарушавању основне вредности једнакости. Поред тога, позивање на преференције једне особе у циљу задовољења критеријума транзитивности суштински значи омогућавање да та особа одређује вољу народа, а то је управо оно што се дешава у диктаторским режимима. Такав поступак је у супротности са основном идејом о владавини народа, која је конститутивна за свако демократско друштво.

Важно је уочити, на основу претходне дискусије, да је број алтернатива у ситуацији избора у директној вези са проблемима друштвеног избора. Када је реч о проблему вишесмислености резултата, основну препреку представља број процедура, а када је реч о проблему нестабилности, узрок лежи у броју опција, било да су то кандидати или предлози закона који се изгласавају. Уколико постоје више од две алтернативе које појединци рангирају у редоследу преференција, одмах се јавља и вероватноћа за цикличан колективни избор. С друге стране, ако постоји више од једне процедуре за агрегацију преференција, онда се јавља и могућност појаве проблема вишесмислености, јер се поставља питање који резултат (ако процедуре дају различите резултате) треба узети као друштвени избор, односно израз опште воље. На основу овога, можемо да закључимо да би најбоље било изабрати један агрегативни метод за сабирање преференција и, с друге стране, било би добро да избор сведемо на две алтернативе, чиме би могућност нетранзитивности заједничког избора била искључена.

⁶ Врло илустративан пример ситуације у којој је транзитивност наметнута колективном избору, што доводи до неке врсте диктаторске позиције, може се пронаћи код Дала (Dahl 1956: 42).

Рајкер одбацује овакав приступ решавању проблема колективног избора, верујући да било који покушај наметања транзитивности подразумева „искључивање” одређених опција у циљу смањења њиховог броја, што је само по себи диктаторска пракса, која није у складу са демократским вредностима које друштво треба да штити. Исто тако, уколико би се овај проблем решавао двокружним системом гласања, где би се у првом кругу одлучивало између опција *a* и *b*, а у другом би се победник првог круга надметао са *c*, онда би изборни процес био изложен манипулацији и контроли агенде, који би по својој природи користио корумпираној мањини, а на штету општег добра.

Међутим, чини се да је Рајкерова критика овог редуктивног приступа преурањена. Пре свега, треба напоменути да он у виду има демократски систем у ком власт, посебно законодавна власт, лежи у рукама изабраних представника грађана. У оквиру тог политичког оквира, грађани задржавају право да изаберу нове вршиоце власти, али они у потпуности преносе своје законодавне и егзекутивне потенцијале на те исте изабране званичнике, који би требало да обављају тај посао уместо њих. С обзиром да само они појединци који су на власти имају ауторитет да формулишу и поставе политичку агенду, онда се може десити да аранжирају изборну ситуацију на начин који би обезбедио да опција коју сами преферирају, на крају, буде изабрана. Овакво понашање политичких званичника на власти грађани могу да „казне” гласањем против њих, али то се увек дешава након што је штета начињена и, наравно, ако се тако неморално и неодговорно понашање уопште открије. То је основни проблем Рајкерове либералне концепције – делотворност таквог система је ограничена на спречавање даље штете, пошто је штета већ учињена. Такав систем избегава проблеме које поставља теорија друштвеног избора пред процедуру гласања, али се, у исто време, озбиљно од удаљава од основне идеје демократије у којој грађани сами владају собом.

Делиберативна демократија и проблеми друштвеног избора

Унутар делиберативног политичког система, иако грађани преносе своје право да владају на изабране политичаре из практичне потребе, они то право могу да поврате ако је то неопходно. На пример, уколико постоји неко питање од виталног значаја, рецимо питање да ли потрошити новац из буџета на здравствену заштиту или изградњу путева, грађани могу да затраже јавну дискусију како би изразили споствена

гlediшта и дебатовали о алтернативним решењима. У таквим случајевима, делиберативни процес служи као медиј помоћу ког грађани, заједно са својим представницима, могу да формулишу законе који регулишу њихов заједнички јавни живот. Активним учешћем у обликовању садржаја закона према заједничким потребама, грађани штите своје интересе и онемогућавају да се они жртвују зарад користи неколицине. Дакле, делиберација омогућава појединцима да поврате легислативни ауторитет кад год је то потребно, штитећи се од злоупотребе власти у личне сврхе. Тиме се спречава корупција, док у случају стандардне гласачке процедуре једина могућност остаје лечење од последица корумпираности људи који су на власти.

Остаје питање на који начин делиберација омогућава учесницима да ефективно реше проблем друштвеног избора. Основна идеја демократије јесте владавина народа, у смислу да закони треба да отелотворују вољу народа. У циљу реализације овог идеала, некакав механизам амалгамације преференција грађана мора да је на снази. Међутим, као што смо видели, проблеми друштвеног избора указују да не постоји универзално решење. У том смислу, делиберација може да помогне у превазилажењу тог проблема тиме што ће рационалним путем довести до смањења броја алтернатива, што ће на крају омогућити јасно одређени колективни избор као израз воље народа. Овај делиберативно-редуктивни процес требало би да се састоји из две фазе. Прва фаза, у којој учесници делиберације дискутују о одређеном питању са циљем постизања консензуса, а уколико то није могуће онда би циљ требало да буде редукција алтернатива на бинарну изборну ситуацију, чиме би се избегао проблем јављања нетранзитивности резултата. Друга фаза би подразумевала договор око агрегативног метода који би се користио у коначном избору између алтернатива.

Неколико фактора улазе у игру у покушају редукције алтернатива унутар делиберативног процеса. Дејвид Милер (David Miller) сматра да најпре треба одбацити алтернативе које су засноване на погрешним емпиријским уверењима, потом она која су морално неприхватљива за друштво у целини, као и она која су заснована искључиво на личним интересима. (у Фисхкин 2003: 189) Делиберација треба да помогне у откривању погрешних веровања и дезинформисаности, чиме би се одмах елиминисале одређене опције из почетног скупа преференција. На пример, грађани би могли да уђу у делиберативни процес са погрешним уверењем да гас није штетан за животну средину. Након јавног изношења научних података о штетности гаса, опције које би подразумевале употребу гаса као решење проблема извора енергије престале би да пос-

тоје као реалне алтернативе, уколико заштита животне средине представља прихваћени шири друштвени оквир унутар ког се тражи колективни избор. Такође, неке алтернативе бивају елиминсане уколико су по својој природи морално неприхватљиве, као на пример расистичке преференције које забрањују одређеној раси приступ неком јавном добру. И најзад, уколико неке преференције имају за циљ да служе само интересима одређене групе људи, након јавног изношења података бивају елиминсане на основу принципа поштовања непристрасности и једнакости. Тако на пример, уколико нека група има преференције које подразумевају да је нафта једини извор енергије, због тога што је то ресурс који је њима доступан и чијом продајом могу да профитирају, док с друге стране већина популације трпи због загађења које проистиче као последица употребе нафте, онда те преференције немају рационални основ за улазак у процес агрегације.

Поред горенаведених фактора постоје и врло важна практична ограничења која би се могла наметнути одређеним алтернативама, чиме би се поставило питање њихове изводљивости и што би на крају могло да доведе до њихове елиминације из друге фазе, то јест процеса агрегације. Да бисмо то разумели, размотримо следећи пример. Претпоставимо да друштво треба кооперативно да одлучи о најбољем начину за искоришћење плодне земље на својој територији. Током делиберације, експерти у датој области изнели су аргументе који указују да је тај тип земљишта најпогоднији за узгајање три врсте воћа: брескве, шљиве и јабуке. Узгајање јабука највише кошта, али је најмање штетно за природну средину. С друге стране, узгајање брескви би било најјефтиније, али најштетније за оклину. Узгајање шљива се налази негде на средини у смислу трошкова и штетности за природно окружење. Уколико су грађани више заинтересовани за смањење трошкова него за заштиту животне средине, онда би јабуке биле елиминисане, а остао би избор између брескви и шљива. Док би у случају да им је заштита животне средине на првом месту у политичкој агенди, брескве отпале као опција. У овом примеру се види на који начин се може избећи нетранзитивност резултата, позивањем на практична разматрања која се тичу финансијских средстава и утицаја на животну средину, чиме се број алтернатива може смањити, а тиме и вероватноћа за појављивање нетранзитивних резултата.

Друга фаза делиберативног процеса се дешава уколико нема консензуса након првог. У том другом кораку грађани одлучују који агрегативни механизам ће користити у одлучивању између преосталих алтернатива. Уколико се грађани сложе око једне процедуре, онда је исход

агрегације обавезујући и легитиман за све. Тиме се превазилази проблем вишесмислености резултата, јер ће и сâм агрегативни механизам бити репрезент народне воље, као што је то и резултат до ког се долази. Сви остали алтернативни агрегативни методи постају ирелевантни. На овај начин, делиберација омогућава општој вољи да буде директно повезана са агрегативном процедуром и њеним исходом.

Но, на који начин грађани бирају један агрегативни метод између мноштва понуђених? Рајкер разматра два евалуативна критеријума: непристрасност и ефикасност, иако сматра да се не може направити универзални избор на основу ова два критеријума с обзиром да су агрегативни методи врло слични у том погледу, и не може се рећи да је један супериоран у односу на друге. „Разлика између метода не би представљала тешкоћу за демократску теорију уколико би један од њих несумњиво био технички или морално супериоран у односу на друге. Ипак, то није случај. Добар аргумент у прилог непристрасности или ефикасности, или у прилог оба, за многе већинске и позиционе методе... Нажалост, не изгледа да постоји начин да се покаже да један такав морални принцип супериоран у односу на други. Дакле, не постоји фундаментални разлог, рационални или морални, за преферирање амалгамације једним методом у односу на амалгамацију произведену другим методом”. (Riker 1982: 234) На основу овога, Рајкер одбацује редуктивни приступ у решавању проблема вишесмислености, јер сматра да не постоји критеријум који би фаворизовао један метод у односу на друге. Овај закључак се може довести у питање, јер уколико је процедура одлучивања део демократских институција, онда њена способност да промовише демократске вредности, као што су непристрасност, једнакост, слобода, треба да има приоритет у односу на ниво ефикасности. Уколико би ефективност у погледу времена и трошкова била од примарног значаја, онда би политичке одлуке донешене од стране појединца – експерта биле најпожељније, јер би подразумевале далеко мање утрошеног времена и ресурса у односу на процедуру која подразумева учествовање масе појединаца са различитим тачкама гледишта по питању истог проблема. Међутим, то би било врло слично диктаторском процесу који би био неприхватљив за било ког демократски настројеног грађанина, који никако не би желео да буде искључен из процеса одлучивања. Чињеница да легислатура има далекосежне последице на сваког члана друштва представља довољан разлог за стављање критеријума непристрасности, и осталих демократских вредности, изнад критеријума ефикасности.

Агрегативна процедура се, такође, може бирати и на основу врсте проблема који се разматра, као што предлаже Дејвид Милер. Милер сматра да гласање о одређеном проблему може да буде израз нечијег преферирања одређене ствари, као нпр. врсте хране која се бира, или може бити израз нечијег суда по питању исправности неког питања као што је абортус или смртна казна. У првом случају постоји некакво степеновање, у смислу да јабуке волите много више или тек нешто више од крушака, док је у другом случају нема степеновања, већ нешто сматрате исправним или погрешним. Имајући у виду ову дистинкцију, можемо рећи да кажемо да је Бордин метод најбољи када је у питању агрегација укуса, јер дозвољава рангирање преференција према степену пожелности, док је Кондорсеов метод много погоднији за проблеме типа *pro et contra*, јер је најбољи за одређивање коначног већинског избора између две алтернативе. (Miller and Fishkin 2003: 194-95)

Закључна разматрања

Пионири теорије делиберативне демократије, као што су Хабермас (Habermas), Ролс (Rawls) и Коен (Cohen) размишљали су о делиберацији као о идеализованом методу који би резултирао у легитимној колективној одлуци. Коен сматра да је консензус могућ резултат делиберације, док Ролс и Хабермас изричито захтевају консензус као услов легитимности. Следећа генерација теоретичара, у коју спадају Драјзек (Dryzek), Јанг (Young), Гудин (Goodin), Гатман и Томпсон (Gutmann, Thompson), покушали су да прилагоде делиберативне моделе и да их приближе конкретним емпиријским ситуацијама, узимајући у обзир последице дубоког неслагања између учесника делиберације, потом различите форме комуникације, као и специфичне личне преференције. Последица оваквог прилагођавања огледа се у одбацивању строгог захтева за консензусом, који остаје да фигурира као идеал. У овом тексту предложена је скица за оквир за неки „средњи пут” делиберативне демократије, који у крајњој инстанци ипак мора да користи механизам гласања.

„Полирање” преференција у процесу делиберације је нужно, како би се иницијални домен свих могућих преференција смањио и тиме постигла стабилност колективног избора. Током тог процеса учесници би требало да ревидирају своје почетне ставове у светлу изложених аргумената током јавне дебате о одређеном питању. Под претпоставком да су учесници у дискусији рационални појединци, спремни да промене

своје ставове услед понуђених аргумената, ипак се тешко може очекивати да ће коначни резултат дискусије бити једногласно усвојен. Чак и да се једногласје постигне, агрегација гласова о том коначном резултату дискусије јесте оно што даје политички легитимитет. У том смислу је Рајкер у праву када каже да нам је гласање „историјски, а и логички” једини доступни механизам за доношење колективних одлука. Делиберација је есенцијална за демократију, али се свакако мора завршити гласањем. „Стога је моја препорука *прво причајте, па потом гласајте*. Дакле, учините дискурзивне и делиберативне елементе централним за политички процес, али донесите коначне одлуке путем много чистијих агрегативних процедура”.(Goodin 2008: 124)

Литература:

1. Arrow, Kenneth J. (1963), *Social Choice and Individual Values*, John Wiley & Sons, New York.
2. Dahl, Robert A. (1956), *A Preface to Democratic Theory*, Chicago University Press, Chicago.
3. Fishkin, James and Laslett, Peter, editors (2003) *Debating Deliberative Democracy*, MA: Blackwell Publishing, Malden.
4. Goodin, Robert (2008), *Innovating Democracy*, Oxford University Press, Oxford.
5. Gutmann, Amy and Thompson, Dennis (1998), *Democracy and Disagreement*, MA: Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge.
6. Gutmann, Amy and Thompson, Dennis (2004), *Why Deliberative Democracy?*, N.J.: Princeton University Press, Princeton.
7. Mansbridge, Jane et al. (2010), „The Place of Self-Interest and the Role of Power in Deliberative Democracy”, *Journal of Political Philosophy*, 18: 64-100.
8. Mladenović, Ivan (2011), „Deliberativno rešenje za problem društvenog izbora”, *Filozofija i društvo* 1/2011: 123-142.
9. Pavličić, Dubravka (2007), *Teorija odlučivanja*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd.
10. Riker, William H. (1982), *Liberalism Against Populism: A Confrontation between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice*, W. H. Freeman & Co, San Francisco.

Problems of Social Choice: Deliberation or Voting

Summary: Social choice theory shows that there are major problems related to the voting procedure which is considered as the basic mechanism of democracy. Aggregation of individual preferences does not yield meaningful results unless their initial number is reduced through the deliberative „polling,, process i.e. the process of rational public justification. On the other hand, the process of deliberation rarely results in consensus, therefore the resolution of political disagreement remains problematic. This text presents a general framework for reconciliation of aggregative and deliberative approaches which could ultimately provide a functional model for a political decision-making procedure.

Key words: social choice theory, Riker, aggregation, deliberation, voting